

Suriye ve Irak Örnekleri Üzerinden Türkiye-İran İlişkileri: İş Birliği mi Rekabet mi?

Kevser Aktaş*

Öz

2011’de halk gösterileri şeklinde başlayan ve kısa sürede iç savaşa evrilen Suriye krizi başladığı günden beri Türkiye-İran ilişkilerinde en önemli sorun haline gelmiştir. İki ülkenin tamamen farklı hedeflere yönelik politikalar izlemeleri ve iç savaşın hem kendileri hem de bölge açısından oluşturduğu zararların bilincinde hareket etmemeleri, krizin derinleşmesine yol açmıştır. Oluşan güç boşluğu ise ABD ve Rusya gibi bölge dışı aktörlerin soruna müdahalesine zemin hazırlamış ve iç savaş çok aktörlü bir krize dönüşmüştür. 2017 yılında başlayan Türkiye ve İran ilişkilerinde yumuşama döneminin nedenlerden biri Suriye krizinin çıkmaza girmesi olmuştur. Bir diğer neden ise 2017 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından düzenlenen bağımsızlık referandumudur. Suriye örneğinin aksine, Irak’ta durumun kendileri için oluşturduğu ortak tehdidin farkına erken varan Türkiye ve İran bu meselede ortak hareket etmeyi başarabilmişlerdir. Diğer sebeplerin yanında, iki önemli bölgesel güç olan Türkiye ve İran’ın ortak tutumu ve kararlılığıyla referandum sonuçları askıya alınmıştır. Bu iki örnek olay; tek başlarına oyun kurucu rolüne sahip olmasalar da ortak hareket etmeleri durumunda iki ülkenin, bölgeyi doğrudan etkileyecek olaylarda etkin rol oynayabileceklerini göstermektedir. Bölgede yaşanan krizlerin her iki ülke için de oluşturduğu zararlara bakıldığında rasyonel olan davranış da ortak hareket etmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-İran İlişkileri, Suriye İç Savaşı, Irak, İKBY Referandumu

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, kevser.aktss@gmail.com

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN: 2147-7523, E-ISSN: 2630-5631
Vol: 5, No: 1, pp. 163-184
Received: 28.05.2018
Accepted: 07.06.2018
DOI: 10.26513/toed.427808

Turkey-Iran Relations Through Syria And Iraq Cases: Cooperation or Competition?

Kevser Aktaş*

Abstract

Started as a civilian protest in 2011 and evolved into civil war in a short time, Syrian crisis has become the primacy issue on Turkey Iran relations. Pursuing the policies that aimed completely different objectives and acting as not aware of damages that civil war had caused both themselves and the region deepened the crisis. Power vacuum set grounds to interference of non-regional actors such as the USA and Russia, the crisis has turned into a multi-agency conflict. One of the reason of detente period of Turkey Iran relations in 2017 was Syrian crisis that stuck into dead end. And the other reason of detente was Independence Referendum in Kurdish region in Iraq. Unlike the example in Syria, Turkey and Iran has been aware of the danger of referendum and acted against it. Among other reasons, joint position and determination of Turkey and Iran as the main regional powers against it has resulted as failure of the referendum. These two cases show that although they do not have a playmaker role on their own, Turkey and Iran will be able to play an active role in events that directly affect the region if they act jointly. When looking the damages that the crisis in the region has created, cooperation is the rational behavior for both states.

Keywords: Turkey-Iran Relations, Syrian Civil War, Iraq, Kurdish Referendum in Iraq

* PhD Student, Sakarya University, Middle East Institute, kevser.aktss@gmail.com

1. Giriş

Son yüzyıldır oldukça istikrarlı bir seyir izleyen Türk-İran ilişkileri, 2010 Arap devrimleri ve ardından patlak veren Suriye iç savaşı ile birlikte en sorunlu dönemini yaşamıştır. Suriye krizinde taban tabana zıt politikalar izleyen iki ülkenin karşılıklı suçlama ve ithamları, kriz çıkmaza girdikçe artarak devam etmiştir. Bu siyasi gerginlik süreci ekonomik ilişkilere de yansımış ve iki ülke tarafından 30 milyar dolara çıkarılması hedeflenen ticaret hacmi, 2013'ten 2017 yılına kadar sürekli bir düşüş eğiliminde olmuştur.¹

Bu gerginlik ortamından önce, Arap Devrimlerinin başladığı yıl olan 2010'a bakıldığında iki ülke ilişkilerinin, Türkiye'nin Batılı devletler tarafından "eksen kayması" ile suçlanacak kadar iyi olduğu görülmektedir. Nükleer çalışmaları nedeniyle İran'a uygulanan ambargoların giderek arttığı bir süreçte Türkiye, sorunun çözümü konusunda Brezilya ile birlikte arabulucu rolünü üstlenmiş ve bu amaçla 17 Mayıs 2010 tarihinde üç ülke arasında Takas Antlaşması imzalanmıştı. Ancak bu antlaşma yürürlüğe girmemiş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 9 Haziran 2010 tarihli İran'a yeni yaptırımlar getirilmesini öngören bir tasarı Türkiye'nin "hayır" oyuna rağmen kabul edilmişti.²

Türkiye'nin nükleer kriz meselesinde aldığı inisiyatif ve İran'ı destekleyen tutumuna rağmen iki ülke ilişkileri 2010 yılının sonundan itibaren olumsuz bir seyre girmiştir. Buna neden olan gelişme ise, NATO füze savunma sistemi çerçevesinde, 2011 sonuna doğru Malatya'nın Kürecik ilçesine radar sistemlerinin kurulmasının gündeme gelmesi olmuştur. Bu durumu kendisi için bir güvenlik tehdidi olarak algılayan İran tarafından olumsuz açıklamalar gelmiş ve 2010 yılının sonu Türk-İran ilişkilerinde olumsuz seyrin başlangıç noktası olmuştur.³

2011 yılı ise Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikasını uygulamaya başlamasından itibaren, İran ile yaşanan en sorunlu yıl olmuştur. Bunda

1 Hakkı Uygur, "Yeni Dönemde Türkiye-İran ilişkileri," 9 Ekim 2017, Anadolu Ajansı, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/yeni-donemde-turkiye-iran-iliskileri/930892>.

2 Bayram Sinkaya, "İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, (Haziran 2010), 5.

3 Kemal İnat, "Türkiye'nin İran Politikası 2010," ed., Kemal İnat ve Muhittin Ataman, *Ortadoğu Yıllığı 2010*, (Açılım Kitap, 2011), 13-16.

en fazla 2010 yılının sonunda başlayan ve 15 Mart 2011’de Suriye’ye sıçrayan “Arap Devrimleri” denen halk isyanlarının etkisi olmuştur. İki ülke Suriye dışında Bahreyn ve Yemen’deki isyanlar hakkında da farklı politikalar izlemişlerdir. Ancak 2011 yılında siyasi ilişkilerdeki olumsuzluk ekonomik ilişkilere yansımamış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi önceki yıllara nazaran en yüksek seviye olan 16 milyar dolara bu yılda ulaşmıştır.⁴

2012 yılı ve sonrası ise Suriye krizi derinleştikçe Türkiye ve İran ilişkileri de bu krizle doğru orantılı olarak gerilmiştir. İki ülkenin nüfuz mücadelesi yürüttüğü bir diğer ülke olan Irak’ta ise, Sünni Araplara karşı ayrılıkçı politikalar izleyen Maliki’nin 2006-2014 yılları arasında devam eden başkanlığı süreci, mücadelenin mezhep temelli yaşanmasına neden olmuştur. İlmli bir lider olan Haydar Abadi’nin başkanlığı da iki ülkenin Irak üzerindeki güç mücadelesinin azalmasını sağlayamamıştır. 2011’de ABD’nin Irak’tan çekilmesiyle oluşan güç boşluğu ise İran-Türkiye ilişkilerinin Irak ekseninde olumsuz seyretmesine neden olmuştur.

Türkiye-İran ilişkileri Kuzey Irak özelinde ele alındığında ise 1990’lı yıllarda Kürt grupların aralarındaki rekabette iki ülkenin farklı partilere destek vermesi bölgede dolaylı ancak yoğun bir Türk-İran mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Daha sonra İran’ın Şii gruplar üzerinde artan etkinliği ve Türkiye’nin dönem dönem değişmekle beraber Irak Kürt Bölgesel Yönetimi’ne verdiği destek, iki komşu ülkenin Irak konusunda ortak politika izleyememelerini beraberinde getirmiştir. 2000’li yıllarda ise bir dönem 1990’lı yıllardan farklı olarak Ankara ve Tahran’ın, hareket sahaları Kuzey Irak’ta bulunan PKK ve PJAK terör örgütlerine karşı iş birliği geliştirmeleri mümkün olmuştur.⁵ Ancak ortak tehditle birlikte güvenlik konusunda sağlanan iş birliği iki ülkenin de Irak’ta kurmak istediği nüfuz nedeniyle diğer alanlara taşınamamıştır.

Terörle mücadele konusundaki iş birliğinden sonra Irak konusunda izlenen farklı politika ve tutumlara istisnai durumu, 25 Eylül 2017 tarihinde IKBY’nin tam bağımsızlık amacıyla yaptığı referandum konusundaki tutumları oluşturmaktadır. Referanduma her iki ülke de başından beri karşı

4 Kemal İnat, “Türkiye’nin İran Politikası 2011,” ed., Kemal İnat ve diğerleri, Ortadoğu Yıllığı 2011, (Açılım Kitap, 2012), 9.

5 Kemal İnat, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları,” ed., Davut Dursun ve diğerleri, Ortadoğu’da Siyaset, (Anadolu Üniversitesi, 2013), 196.

çıkarak ortak bir tavır sergilemişlerdir. İki ülkenin bu ortak tutumu, referandumun gerçekleşmesini engellememiş, ancak referandumun askıya alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışma Türkiye ve İran'ın olası rekabet ya da iş birliğinin bölgenin kaderini tayin edecek önemde olduğu savından hareket etmektedir. Çalışmada ele alınan örnek ülkeler Suriye ve Irak'tır. Bu iki ülke özelinde karşılaştırılan olaylar ise Suriye iç savaşı ve İKBY'nin 2017 yılında düzenlediği bağımsızlık referandumudur. İlk olayda Türkiye ve İran'ın farklı politika ve hedefleriyle iç savaş çok boyutlu bir kriz haline gelirken, ikinci olayda referandumun olası sonuçları engellenmiş ya da ötelenmiştir. Bu doğrultuda hem her iki ülkenin hem de bölgenin bekası için rasyonel olan davranış İran ve Türkiye'nin ortak hareket etmesidir.

2. Türkiye-İran İlişkilerinde Suriye İç Savaşı: Karşılıklı Tükenme

Mart 2011'de başlayan Suriye olayları, Arap Baharı-Arap Devrimleri denilen sürecin Suriye'ye sıçraması ile başlayan barışçıl gösterilere Esed rejiminin sert müdahaleleriyle giderek bir iç savaş haline dönüşmüştür. Ülkenin yaklaşık %12'sine dayanan bir nüfus ile 40 yılı aşkın süredir Suriye'de iktidarı elinde bulunduran Esed ailesine karşı, ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturan Sünni nüfusun silahlanması ile çatışmalar başlamıştır. Bu noktadan itibaren ise bölgesel ve küresel aktörler krize müdahil olarak farklı pozisyonlar almışlardır. Bu çalışmanın özneleri olan Türkiye ve İran ise Suriye krizinde farklı gerekçelerle birbirlerine karşı politikalar belirlemişlerdir. Türkiye'nin politikası başlarda tamamen Esed rejiminin devrilmesi üzerine kuruluyken, İran'ın politikası ise Esed rejimini kayıtsız şartsız destekleme üzerineydi. İki ülkenin karşıt politikaları ise yedi yılı geride bırakan iç savaşın bir türlü sonuçlanmaması ve hem Türkiye ve İran hem de bölge için yıkıcı sonuçlara yol açmasının en büyük sebeplerinden biridir.⁶

Suriye İç Savaşında Tahran'ın aldığı konumu anlamlandırmak adına İran-Suriye ilişkilerinin tarihî seyrine bakıldığında, 1979 İran Devrimi'nden sonra iki ülke ilişkilerinin sıkı olduğu görülmektedir. İki ülke bu tarihten sonra birbirleri için müttefik konumunda olmuşlardır. Bu duruma yol açan

6 Nebi Miş, "Suriye 2011," ed., Kemal İnat ve diğerleri, Ortadoğu Yıllığı 2011, (Açılım Kitap, 2012), 261.

birçok sebep vardır. Mısır'ın İsrail ile barış antlaşması imzalaması sonucu Kahire'nin desteğini yitiren ve Irak'la da iyi ilişkilere sahip olmayan Suriye, İsrail karşısında yalnız kalmıştı. 1979 İslam Devrimi ile birlikte İran'da oluşan Siyonizm karşıtı İslamcı rejim Suriye açısından bir müttefikin doğuşu olmuştur. Suriye yeni İran rejimini tanıdığını açıklayan ilk ülke olmuş ve 1980'de yaşanan İran-İrak savaşı sırasında da İran'a açık destek vermiştir. 1982'de İsrail'in Lübnan topraklarının bir kısmını işgal etmesiyle iki ülke tam anlamıyla bir ittifak ilişkisi içerisine girmiş, birbirlerine İsrail karşısında açık destek vermişlerdir.⁷

Suriye-Türkiye ilişkileri incelendiğinde ise; 2000'li yıllara kadar gerilimli bir seyir izlediği görülür. Hatta 1998 yılında iki ülke neredeyse savaşın eşiğine gelmiş, bu gerginlik aynı yıl imzalanan "Adana Mutabakatı" ile son bularak ilişkiler giderek normalleşmiştir. 90'ların sonunda PKK'nın Suriye'den çıkarılması ile yumuşayan ilişkiler, AK Parti hükümeti sırasında ekonomik yakınlaşmaya evrilmiş ve iki ülke ilişkileri olumlu bir seyre girmiştir. Hatta bu olumlu seyir, 2009 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması imzalanacak kadar ilerleme kaydetmiştir. 2011 itibarıyla Türkiye, Suriye'de olayların başlamasının ilk anından itibaren rejime reform ve demokratikleşme telkinlerinde bulunmuş, ancak görüşmelerin sonuçsuz kalması ile Esed yönetimiyle ilişkilerini tamamen keserek muhalefeti desteklemeye başlamıştır.⁸ Bu aşamada Türkiye, ulusal güvenliğine en büyük tehdit olarak güneyindeki uzun sınırdaki bir "haydut rejimin" bulunmasını tanımlamış ve Suriye politikasını bunun üzerine kurmuştur. Özellikle Rusya'nın 2015'te krize askeri olarak doğrudan müdahil olmasına kadar geçen sürede muhalifler sahada ciddi kazanımlar elde etmiş, Türkiye'nin muhaliflere verdiği destek ise İran'la ikili ilişkilerinde en büyük sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Suriye krizinin Türkiye'ye en büyük maliyetlerinden biri ise mülteci sorunu olmuştur. İç savaştan kaçan veya rejim tarafından yerlerinden edilen sivillerin Türkiye'ye sığınması ve Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası oldukça kritiktir. Bu konuda insani bir politikayı önceleyen Türkiye,

7 Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 33, (Eylül 2011), 39.

8 Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları," 206.

bunun sonucunda yaklaşık 3.5 milyon Suriyeli sığınmacıyı ülkesine kabul etmiştir. Mülteci sorunu Türkiye'ye sosyal ve ekonomik yönden oluşturduğu sorunlar ile önemli bir güvenlik sorunu olarak yer almıştır. Mültecilerin entegrasyon sorunu, yaşam şartlarının iyileştirilmesi, ekonomik sürekliliğin sağlanması ve savaş sonrası geriye dönüşlerinin sağlanması gibi meseleler iç savaşın Türkiye'de yol açtığı sorunlardandır.⁹

Suriye krizinde Türkiye için diğer güvenlik tehditleri ise DEAŞ¹⁰ ve YPG¹¹ olmuştur. Suriye iç savaşı sonrası ortaya çıkan otorite boşluğu, ülkeyi birçok terör örgütü için doğal bir yayılma alanına çevirmiştir. Bu durumdan istifade eden terör örgütleri ise nüfuzlarını artırarak devletleşme ve coğrafyada kalıcı olma gibi hedeflerini gerçekleştirmek için silahlı mücadeleye girişmişlerdir.

2014 itibariyle Suriye'ye giriş yapan ve girdiği andan itibaren büyük bir vahşet ve korku üreten DEAŞ, muhaliflerin kontrol ettiği bölgeleri ele geçirerek Türkiye-Suriye sınırına hâkim olmuştur. Bunun sonucunda örgüt, Türkiye'ye büyük bir güvenlik tehdidi oluşturmuş ve özellikle 2016 yılında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok sayıda kanlı terör eyleminde bulunmuştur. YPG ise Türkiye'nin 40 yılı aşkın süredir mücadelesini sürdürdüğü PKK terörünün Suriye ayağı olarak otorite boşluğunu kullanarak varlığını pekiştirmiştir. Özellikle 2015 sonrasında Türkiye'nin sert tepkilerine rağmen ABD'nin verdiği askeri destekle güçlenmiştir. "DEAŞ'a karşı koalisyon"¹² adı altında toplanan ülkelerin, bir terör örgütünü yok etmek için başka bir terör örgütü ile ortak hareket etmesi ve hatta askeri olarak büyük yatırımlarda bulunması, ahlaki açıdan sorunlu olduğu kadar uluslararası ilişkiler açısından da büyük sorunlara yol açmıştır. ABD'nin, NATO müttefiki olan Türkiye'nin çekincelerini ve uyarılarını yok sayması,

9 Nurettin Altundeg er ve M. Ertuğrul Yılmaz, "İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası," Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 21, (2016), 294.

10 Devlet'ül Irak ve's Şam (diğer adıyla Irak-Şam İslam Devleti)

11 YPG, PKK'nın Suriye'de konuşlanan kolu olan PYD'nin silahlı kanadına verilen isimdir. Tam açılımı Kürtçe "Yekineyen parastina gel" dir. Türkçe'de "halkçı koruma birlikleri" anlamına gelmektedir.

12 Fransa, İngiltere, Avustralya, Belçika, Danimarka, Norveç, Kanada ve Almanya'dan oluşmaktadır. Koalisyona destek veren Arap ülkeleri ise; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Ürdün olmuştur.

Türkiye'nin alternatif politikalar arayışının kıvılcımlarını oluşturmuştur.¹³

Yükselen DEAŞ ve PKK/YPG tehdidi, Türkiye'nin Suriye'de radikal kararlar almasını zorunlu kılmıştır. Ağustos 2016'da başlayan Fırat Kalkanı Harekâtı ile Türkiye, hem DEAŞ'ı sınırından atmayı hem de güney sınırlarında bir terör koridoru kurulmasını engellemeyi hedefliyordu. ÖSO ile ortak yapılan bu operasyon ile Türkiye, krizde önemli bir aktör olarak yer almış ve gerektiğinde askeri gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini göstermiştir.

Fırat Kalkanı Operasyonu'nun Türkiye'nin Suriye politikasıyla ilgili gösterdiği en net durum, artık Türkiye için en büyük güvenlik tehdidin PKK/YPG olduğudur. Suriye politikasındaki bu kırılma, Türkiye için geleneksel müttefiklerinden kopuşu göstermesinin yanında farklı ülkelerle yeni iş birliği alanları oluşturması bakımından kritiktir. İran'ın bu operasyona tepkisi ise karşı çıkmak şeklinde olmuştur. Çünkü Türkiye'nin Suriye topraklarında kalıcı bir nüfuz elde etmesinden endişe etmekteydi ve bu yüzden iş birliği yerine bölgesel nüfuz mücadelesine yöneldi. 2016 yılı 14-15 Nisan tarihlerinde İstanbul'da yapılan İslam İşbirliği Teşkilatı zirvesi ardından Ankara'ya geçen Ruhani ve Erdoğan, İran ve Türkiye arasında 2014'te kurulmuş olan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin üçüncü toplantısına başkanlık etmiştir. Ancak bu iki gelişme göstermektedir ki iki ülke uluslararası platformlardaki iş birliğini bölgesel sorunların çözümü konusuna yöneltememektedir. Halep'in kuşatılması sırasında da iki ülke arasındaki gerginlik iyice tırmanmış, ateşkes ise İran'la değil Rusya ile varılan mutabakat çerçevesinde gerçekleşmiştir.¹⁴

2017'nin ilk ayında Türkiye, İran ve Rusya arasında başlayan Astana süreci, Suriye krizinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin Suriye politikasındaki değişimler ve Rusya ile İran'ın Türkiye'nin sahadaki konumu dolayısıyla ortak çalışma isteği, bu inisiyatifin oluşmasına yol açmıştır. Astana süreci ile Türkiye, Suriye'nin bütünlüğü konusunda söylemlerini güçlendirirken Esed rejimine karşı en azından söylem düzeyinde baskısını azaltmış, ayrıca merkezi tehdit algılamasını PYD/YPG üzerine kurmuştur.

13 Can Acun, "Türkiye'nin Suriye Politikası 2015," ed., Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Türk Dış Politikası Yıllığı 2015, (SETA, 2016), 182-184.

14 Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2016," ed., Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ortadoğu Yıllığı 2016, (Kadim Yayınları, 2017), 6-10.

Bu ise Türkiye İran ilişkileri üzerinde Suriye krizi döneminde hiç görülmediği kadar yakınlaşmaya sebep olmuştur.¹⁵

İran'ın Suriye politikası ise Türkiye'nin tamamen zıttı eksende şekillenmiştir. Krizin başından itibaren muhaliflerin karşısında rejime sınırsız destekte bulunacağını gösteren İran, günümüze kadar bu politikasında diretmiş ve diretmeye de devam etmektedir. İran'ın Suriye krizine yaklaşımı, İran'ın Suriye ile olan tarihsel yakın ilişkilerinin yanı sıra mezhebi yakınlık ile de açıklanabilir. Yine de bu politikanın en temel noktası, İran'ın kendi ulusal güvenliğini Suriye hatta Lübnan'dan başlatmasıdır. Yani buna göre İran'ın ulusal güvenliği Lübnan'ın ve Suriye'nin güvenliğiyle eşdeğerdir ve bu ülkelerde kaybedilecek destekler, sonunda İran'daki rejimi de tehdit edecek boyutlara ulaşacaktır. Suriye'deki İran'la yakın ilişkilere sahip rejimin gitmesi ve Sünni çoğunluğa dayanan bir grubun başa gelmesi İran'ın Suriye'deki tüm nüfuzunu kaybetmesine ve Lübnan ile bağlantısının tamamen kesilmesine yol açacağı için kabul edilemezdir.¹⁶

Bu bilgiler ışığında İran, Suriye'yi Sünni çoğunluğa, İsrail'e (ABD'ye) veya Türkiye'ye kaybetmek istememektedir. Çünkü Suriye'deki karışıklıklar İran tarafından ABD ve İsrail destekli operasyonlar olarak görülmektedir.¹⁷ Bu da "Direniş Eksenini" adı altında Şii milisler, Hizbullah ve rejim ordusu ile muhalif gruplara karşı savaşmayı zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin desteklediği muhalifler ile İran'ın kontrolündeki Şii milisler/Hizbullah'ın vekâlet savaşı şeklindeki mücadelenin Türkiye-İran ilişkilerini de etkilediği söylenebilir.

Türkiye ve İran'ın Suriye politikaları ekseninde ilişkileri değerlendirildiğinde ilk göze çarpan, iki ülkenin karşı kutuplarda saf tutması ve hedeflerinin birbiriyle çelişmesidir. İran'ın rejimin bekası için krize sert girmesi ve büyük askeri hamlelerde bulunması Türkiye ile yakınlaşmasını engellemiştir. Türkiye'nin ise Esed rejimi karşısında bu kadar net ve sert bir şekilde yer alması rejimi destekleyen İran'la yakınlaşmayı ve ortak politikalar üretmesini imkânsız kılmıştır. Ayrıca İran basını ve siyasilerinin özellikle

15 Abdullah Sayın, "Türkiye-İran İlişkilerinde Yeni Dönem," Yeni Şafak, 8 Kasım 2017.

16 Doğan Ertuğrul, "Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi," TESEV, (2012), 4.

17 "Amerika, Suriye'yi ve Direniş Eksenini yıkmaya çalışıyor," İslami Analiz, 31 Mayıs 2018, <http://www.islamianaliz.com/haber/iran-genel-kurmay-baskani-yardimcisi-amerika-suriyeyi-ve-direnis-eksenini-yikmaya-calisiyor-10127#sthash.2GOtd3rt.TEsv3mm0.dpbs>.

2011-2016 arasında Türkiye karşıtı söylemlerinin sertliği¹⁸ ve hatta İran basınındaki Türkiye'yi DEAŞ ve el Kaide ile iş birliği yapmakla suçlayan yayınlar,¹⁹ Türkiye için büyük bir rahatsızlık kaynağı olmuştur.

Türkiye'nin son dönemde rejim karşıtı söylemlerindeki yumuşama ve odağını YPG'ye yöneltmesi, İran ile yakınlaşmada en büyük etken olmuştur. Astana sürecine evrilen bu yakınlaşma ile iki ülke, 7 yıldır devam eden savaştan belki de en çok zarar gören bölge ülkeleri olarak ilk kez çözüm odaklı iş birliği yaklaşımına sahip olmuşlardır.

Türkiye ve İran'ın birbirinin karşıtı pozisyonlarda olması ve iş birliğine odaklanmaması iki ülke için de krizin maliyetlerini katlanılmaz derecelere yükseltmiştir. İran'ın rejime destek amacıyla yaptığı askeri desteğin verdiği ekonomik sıkıntılar ve uluslararası siyasette yarattığı baskı, 2017'nin sonunda İran'da büyük halk gösterilerine sebep olmuş ve halkın talepleri arasında ilk sırayı ekonomi ve dış politika almıştır.²⁰ Ayrıca, tüm bu ağır yüke rağmen İran, Suriye krizinde ciddi kazanımlar elde edememiştir. Özellikle 2015'te Rus müdahalesi ile Esed üzerindeki otoritesini kaybeden ve kendi tanımlamasıyla "direniş ekseninin" ana aktörü olmaksızın çıkan İran, buna rağmen sahadaki milis güçleri ile ağır bir yükün altına girmektedir. Bununla birlikte muhaliflerin beklenen başarıya ulaşamaması da Türkiye'nin Suriye'de İran karşısında elini zayıflatan unsurlardan biri olmuştur.²¹ Bu yüzden Türkiye, Suriye'de rejim değişikliğini önceleyen dış politikasını revize etmek zorunda kalmış, bu sayede İran ile yakınlaşabilecek bir zemin hazırlamıştır.

Türkiye tarafından PKK-YPG terör örgütüne yönelik olarak 20 Ocak 2018 tarihinde Afrin'e yönelik olarak başlatılan "Zeytin Dalı" isimli harekâta İran'ın tepkisi ise operasyona karşı çıkmak şeklinde olmuştur. Ancak bu defa net bir tutumla karşı çıkma yerine ikircikli bir tutum gözlenmiştir.

18 "İran'dan Ankara'ya Suriye suçlaması," Hürriyet, 13 Haziran 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iran-dan-ankara-ya-suriye-suclamasi-18019724>.

19 "İran Türkiye'yi IŞİD'i desteklemekle suçladı," Haberler, 8 Ekim 2014, <https://www.haberler.com/iran-turkiye-yi-isis-i-desteklemekle-sucladi-6566749-haberi/>.

20 Hakkı Uygur, "İran'daki Protesto Gösterileri ve Sloganlar Ne Anlama Geliyor?," İRAM, 30 Aralık 2017, <https://www.iramcenter.org/irandaki-protesto-gosterileri-ve-sloganlar-ne-anlama-geliyor/>.

21 Soner Doğan, "Türkiye İran İlişkilerinde Suriye Faktörü: Risk Üçgeninde İstikrar Arayışı," İNSAMER, (20 Haziran 2016), 4.

Yetkililer ağzından direkt olarak olumsuz bir açıklama gelmezken, İran medyasında operasyona karşı bir karalama kampanyası yürütülmüştür.²²

Yedi yılı geçen Suriye krizi göstermektedir ki, iki ülke bölgesel bir krizde karşı pozisyonlarda yer aldığı tek başlarına birbirlerine üstün gelebilecek kapasiteye sahip değillerdir. Bu yüzden Suriye’de uygulanan politikalar, sadece insani açıdan değil, siyasi ve ekonomik olarak da büyük bir yıkıma sebep olmuş ve kriz iki ülke için de sürdürülemez bir hal almıştır. Bu durumda iki ülke için de mevcut durumu sürdürmek rasyonel bir davranış değildir. İki ülke için de rasyonel olan farklı nihai hedeflere sahip olsalar da ortak tehditlere karşı beraber hareket etmeleri ve bölge dışı ülkelerin dizaynları/planlarına karşı iş birliğinde bulunmalarıdır. Bu makalenin iddia ettiği gibi, iki ülke için de rasyonel olan farklı nihai hedeflere sahip olsalar da ortak tehditlere karşı beraber hareket etmeleri ve bölge dışı ülkelerin dizaynları/planlarına karşı iş birliğinde bulunmalarıdır.

3. Türkiye-İran İlişkilerinde Kuzey Irak: Ortak Tehdide Rağmen Rekabet

Irak’ta etnik ve mezhepsel temelli çatışmalar, siyasi başarısızlık ve devam eden güvensizlik ortamı ülkeyi bölge dışı aktörlerin müdahalesine açık hale getirmiş, bölgesel aktörler açısından ise güç mücadelelerini yürütecekleri bir saha konumuna gelmesine neden olmuştur. Türkiye ve İran arasında da 1990’lı yıllardan itibaren Irak üzerinde bir güç mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele başta Irak Kürtleri üzerinden şekillenirken, ABD işgali ve sonrasında ise Bağdat’ta iktidara gelecek isim ve Şii-Sünni rekabeti üzerinden yürüdü.²³

İlk olarak 1991 Körfez Savaşı ile birlikte ayaklanan Kürt ve Şii gruplar, Irak üzerinde tahakküm kurmak isteyen aktörler açısından araç haline gelmişlerdir. Körfez Savaşı sonrasında oluşan güç boşluğuyla birlikte Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti oluşumunun gündeme gelmesi Türkiye ve İran’ı ortak tehdit konusunda aynı eksende buluşturmuştur. Ancak bu durum fiiliyata dökülmemiş ve iki ülke de Kuzey Irak’ta oluşan fiili özel yönetim-

22 Süleyman Gündede, “İran Medyasında Zeytin Dalı Harekâtı,” İRAM, (29 Ocak 2018), <https://www.iramcenter.org/iran-medyasinda-zeytin-dali-harekati>.

23 Cenk Tamer, “Türkiye ve İran’ın Irak’ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği,” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, (2016), 104.

de farklı taraflarda yer almışlardır. PKK'ya karşı Türkiye'nin yanında yer alan Kürt grupların ayrılmasıyla Barzani Türkiye'nin yanında yer almış, Talabani ise KDP'ye²⁴ karşı İran'ın desteğini almış, PKK da KYB'nin²⁵ yanında yer alınca bölgede dolaylı ancak yoğun bir Türk-İran mücadelesi başlamıştır.²⁶

İkinci olarak ise Amerika'nın 2003 işgaliyle birlikte oluşan kaos ortamı, ülkeyi dış müdahalelere daha da açık hale getirmiş, Türkiye ve İran'ın Irak üzerindeki güç mücadelesi de böylelikle artmıştır. Savaşın Saddam ordusu tarafından kaybedilmesinin ardından bu kez yönetimde yıllardır söz sahibi olamayan Sünni grupların ayaklanmaları başlamıştır. Ülkede mezhep temelli ayrışmanın devam ettiği bu süreçte Türkiye ve İran'ın tutumları ise yine farklı yönlerde olmuştur. Türkiye, tüm grupları temsil eden bir siyasi oluşumdan yanayken İran ise Şii egemenliğinde ve kendi yörüngesinde hareket edecek bir hükümet oluşturmaya çalışıyordu.²⁷

30 Ocak 2005 tarihinde yapılan seçimler Irak siyaseti açısından oldukça önemli olmuştur. Genel katılım oranının %58 olduğu seçimlerde, Sünni bölgelerde katılım, Şii ve Kürt bölgelerine oranla oldukça düşük kalmıştır. Türkiye seçimleri boykot eden Sünni Araplara karşı teşvikte bulunsa da bu çabası sonuçsuz kalmıştır.²⁸

Irak'ta işgal sonrası öngörülen siyasal yapılanma sürecindeki ikinci seçimler ise 15 Aralık tarihinde yapılmıştır. 30 Ocak seçimlerine kıyasla bu seçime Sünni Araplar büyük oranda katılım göstermiştir. Ancak seçimlerden İslamcı Şiiilerin oluşturduğu Birleşik Irak İttifakı birinci, KDP ve KYB'nin de yer aldığı Kürdistan İttifakı ise ikinci olarak çıktı.²⁹ Sonuç olarak 2006'nın Mayıs ayında Kürtler ve Şii Araplar arasında koalisyon kurulmuş ve Sünni Arapların Irak siyasetindeki rolü oldukça azalmıştır. Şii bir Arap olan Nuri el Maliki liderliğinde kurulan hükümet Irak'taki güç mücadelesinde İran'ı, Türkiye'ye kıyasla öne geçirmiştir.

24 Kürdistan Demokratik Partisi

25 Kürdistan Yurtseverler Birliği

26 Cenk Tamer, "Başika Örneği," 106.

27 Cenk Tamer, "Başika Örneği," 105.

28 Gökhan Çetinsaya, "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak," SETA, 30 Ocak 2005, <http://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/>.

29 Alptekin Dursunoğlu, "Irak ve 15 Aralık Seçimleri," Yakın Doğu Haber, 1 Ocak 2006, http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html.

Seçimlerden sonra oluşmuş mezhep temelli kırılğan tabloda Türkiye, Irak siyasetini Sünni Araplar üzerinden sürdürmüş ancak radikalleşmeyi önlemek adına da tüm kesimlere eşit mesafede durmaya çalışmıştır. Irak'ta 5 yıl içerisindeki üçüncü seçim ise 7 Mart 2010 tarihinde yapılmış ve seçime 6 büyük ittifak ile bazı önemli partiler katılmıştır. Sünniler bu defa Türkiye'nin yoğun ısrarlarıyla seçime İyad Allavi liderliğindeki "el-İrakiye" listesiyle dâhil olmuşlardır. Türkmenler de büyük oranla bu ittifaka dâhil olmuşlardır.³⁰

2010 seçimlerine gidilen süreçte İran ise, Türkiye'nin Sünni Arapları bir araya getirme konusunda gösterdiği çabanın benzerini Şii gruplar üzerinde göstermiştir. İran bu konuda Türkiye'ye nazaran daha başarılı olmuş ve Maliki'nin önderliğinde "Kanun Devleti Koalisyonu" etrafında toplanmalarını sağlamıştır. Seçim sonuçlarına göre seçimden birinci çıkan liste el-İrakiye olmuş, ancak hükümeti kurma görevini yeniden Maliki üstlenmiştir. Devam eden Maliki iktidarı, İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu arttırıp, Türkiye'ninkini ise azaltmayı sürdürmüştür. Türkiye Maliki'nin politikalarını her fırsatta eleştirirken İran'ın ise Maliki'yi desteklemesi Türkiye-İran ilişkilerinin gerilimli seyretmesine neden olan etkenlerden biri olmuştur.

2014'te Maliki yerine, daha ılımlı bir lider olan Haydar Abadi'nin başbakan oluşu ve Abadi'nin başbakanlığına İran'ın destek vermesi olumsuz havayı bir nebze düzeltmiştir. Türkiye, Abadi iktidarıyla birlikte Irak üzerindeki nüfuzunu bir nebze arttırmıştır, ancak bu durum İran'la güç mücadelesinin sürmesine ve ilişkilerdeki olumsuz seyrin devam etmesine engel olmamıştır. 2011'in Aralık ayında, ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle Irak'ta artan güç boşluğu da, nüfuz mücadelesinin şiddetlenmesiyle sonuçlanmıştır.³¹

ABD askerlerinin çekilmesi sonucu ülkede oluşan güç boşluğu aynı zamanda mezhep çatışmalarını da arttırmıştır. Şiiler ile Sünniler arasında tırmanan gerilimin sembol isimlerinden biri olan Sünni politikacı Tarık el Haşimi'nin,³² Irak'ta hakkında çıkarılan tutuklama kararının ardından Türkiye'ye sığınması söz konusu dönemde İran ve Türkiye ilişkilerinin

30 Mete Çubukçu, Taha Özhan, "İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri," SETA Analiz, Sayı 20, (Nisan 2010), 18.

31 Cenk Tamer, "Başika Örneği," 111.

32 "Portre: Tarık El Haşimi," Aljazeera, 20 Şubat 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-tarik-el-hasimi>.

Irak bağlamında gerilmesine neden olan olaylardan biridir. Bu olayla açığa çıkan Şii-Sünni gerginliğinde artık Türkiye ve İran kendilerine net bir konum belirlemek durumunda kalmışlardır. Bu durum Türkiye'nin merkezi hükümet ile arasının açılıp, Kürt yönetimiyle daha iyi ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Bu denklemde İran ise kendini Maliki hükümetinin yanında konumlandırmış ve Irak siyasetinde etkisini arttırmıştır.³³

2014 yılında Bağdat yönetiminin, İran desteği ile görev süresi dolan Barzani'nin liderliğini tartışmaya açması Türkiye tarafından, İran'ın Kuzey Irak'ı da domine etme çabası olarak okunmuş ve eleştirilmiş, bu durum medyaya İran'ın Barzani'ye karşı PKK ile birlikte hareket ettiği şeklinde yansımıştır. Buna karşılık İran ise, Türkiye'nin Barzani ile kurduğu yakın ilişkileri ve Irak yönetiminden izin almadan, Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik gerçekleştirdiği saldırıları eleştirmiştir. Bu karşılıklı eleştiriler iki ülkenin birbirlerinin kamuoyu nezdindeki algılarının daha da bozulmasına sebep olmuştur.³⁴

2016 yılında, İran ve Türkiye arasında Irak'a yönelik en önemli iki tartışma konusu Başika kampı ve Musul operasyonu üzerinden olmuştur. 2015 yılı sonunda Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Başika askeri üssü konusunda Bağdat yönetimi ile yaşadığı krizde Tahran, Bağdat'ı desteklemiştir. Haydar Abadi'nin iktidara gelişiyle birlikte Türkiye ve Irak arasında imzalanan çeşitli güvenlik anlaşmalarına binaen Türkiye'nin Başika kampına yaptığı asker sevkiyatı, İran tarafından olumsuz karşılanmış ve eleştirilmiştir. Türkiye'nin Başika'nın DEAŞ ile cephe hattına yakın bir mesafede bulunması nedeniyle yaptığı bu sevkiyat Irak merkezi hükümeti tarafından eleştirilmiş ve İran tarafından da, Türkiye'nin bölgede güç tahkim etme çabasına bir örnek olarak algılanmıştır.³⁵

İran, 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen Musul'un DEAŞ'tan kurtarılmasına yönelik operasyona Türkiye'nin katılımına karşı çıkarken Türkiye ise operasyona İran menşei Haşdi Şabi birliklerinin katılımına itiraz etmiştir. Irak yönetiminin DEAŞ'a karşı mücadelede yararlandığı Haşdi Şabi milislerinin faaliyetleri genel olarak da Türkiye'nin rahatsızlığına ve bu açıdan

33 Cenk Tamer, "Başika Örneği," 109.

34 Kemal İnat ve Abdullah Yegin, "Türkiye'nin İran Politikası 2014," ed., Burhanettin Duran ve diğerleri, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, (SETA, 2015), 151.

35 Cenk Tamer, "Başika Örneği," 112.

İran'a eleştiri yöneltmesine neden olmuştur. Bu güçlerin DEAŞ'a karşı yapılan operasyonlar sırasında ve sonrasında bölgedeki Sünni halka yönelik saldırıları Türkiye için endişe verici olmuş ve Ankara bu konuda İran'ı uyarmıştır.³⁶ İki ülkenin bölgede birbirlerinin gücünün artacağı endişesiyle uyguladığı irrasyonel politikalar Musul'un DEAŞ'ın eline geçmesindeki etkenlerden biri olmuştur.

2017 yılında Türkiye ve İran arasında Kuzey Irak ekseninde başlayan yakınlaşmanın ilk adımını Kerkük'te yaşanan "bayrak krizi" oluşturmuştur. İKBY'nin Irak Meclisi'nin aldığı karara uymayarak Kerkük'te kamu binalarına İKBY bayrağı asmasıyla yaşanan krizde Ankara olaya karşı çıkarak Kuzey Irak yönetimine sert mesajlar göndermişti.³⁷ Bayrak krizine Tahran'dan gelen tepki ise olayın "kaygı verici" ve "gerginlik yaratacak" bir hareket olduğunun belirtilmesi oldu.³⁸ Bu olay Ankara ve Tahran'ın ortak tehdit algılamaları söz konusu olduğunda ortak tutum sergileyebileceklerinin ispatı olmuş ve daha sonra bu ortak tutum bağımsızlık referandumu konusunda da sergilenebilmiştir.

Bayrak krizinde gösterilen ortak tutumdan sonra 2017'de İran-Türkiye ilişkilerini Irak ekseninde etkileyen en önemli gündem maddesi, Mesut Barzani tarafından 7 Haziran'da duyurulan bağımsızlık referandumu kararı olmuştur. Referandum kararının İsrail dışında hiçbir ülkeden açık destek almadığı söylenebilir. ABD ve İngiltere gibi Batı ülkeleri referanduma karşı oldukları yönünde açıklamalar yapmış, Rusya ve Çin ise konuda pasif kalmayı tercih etmiştir. İki önemli bölgesel aktör olan Türkiye ve İran ise bu konuda ortak bir tavır takınarak başından beri referanduma karşı olduklarını açıklamışlardır. Referandum tüm itirazlara rağmen 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Referandum sonrasında ise söylem bazında karşı çıkma fiiliyata da dökülmüş ve İran destekli Haşdi Şabi milisleri Irak hükümeti ile birlikte operasyon düzenleyerek peşmergelerin tartışmalı bölgelerden çekilmesini sağla-

36 Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2016," 14.

37 Deniz Kilislioğlu, "Kerkük'teki 'bayrak' ve 'referandum' krizinin perde arkasında neler yaşanıyor?" NTV, 5 Nisan 2017, https://www.ntv.com.tr/dunya/kerkukteki-bayrak-ve-referandum-krizinin-perde-arkasinda-neler-yasaniyor,U0cBbOJ7jUuJxfgD8HjE_A.

38 "İran, Kerkük'te Kürt Bayrağı Asılmasına Tepki: Kaygı Verici," Haberler, 3 Nisan 2017, <https://www.haberler.com/iran-dan-kerkuk-te-ikyb-bayragi-asilmasina-tepki-9454408-haberi/>.

mıştır. Bağdat yönetimi ise referandum sonrası Erbil ve Süleymaniye’ye uluslararası uçuşları akıya almış, sınır kapılarının kontrolünü de geri istemiştir. Referandumu “Türkiye’ye ihanet” olarak niteleyen Ankara, Silopi-Habur bölgesinde yaptığı tatbikat ve çeşitli söylemlerde askeri harekâtın uzak bir seçenek olmadığını ortaya koymuş oldu.³⁹ Bölge ülkelerinin çeşitli yaptırımları ve beklediği desteği görememenin sonucunda Mesut Barzani istifa ettiğini ve referandum sonuçlarının askıya alındığını açıklamıştır.⁴⁰ Bu gelişme bölgenin iki önemli aktörü olan Türkiye ve İran’ın “ortak hedef” olmasa da “ortak tehdit” konusunda iş birliği sergilediklerinde bölgenin kaderini tayin edecek olayları etkileme gücüne sahip olduklarını ispatlar niteliktedir.

Türkiye ve İran’ın referandum konusunda ortak tavır sergileyebilmelerinin nedeni ise; bu adımın Pan-Kürdizme ve PKK’ya hizmet ettiğinin farkına varmış olmaları oldu. Referandumun Barzani’nin hedeflediği biçimde bağımsızlıkla sonuçlanması tüm bölge aktörleri için olumsuz bir durum yaratacaktı.⁴¹

4. Sonuç

Türkiye ve İran arasında cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar hiçbir zaman sıcak çatışma yaşanmamış olmasından yola çıkılarak iki ülke ilişkilerinin görece istikrara sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu “barış” ortamı beklenen düzeyde iş birliğini çoğunlukla sağlayamamış ve bazı istisnai dönemlerin dışında iki ülke ilişkilerine çoğunlukla gerginlik hâkim olmuştur. Bu duruma sebep olan faktörler olarak; dinin farklı yorumlanması, ideolojik farklılıklar, teröre destek suçlamaları sayılabilir. Bu sebeplerden en önemlisi ve belki de sayılan sebeplerin kaynağı olarak ise iki ülkenin bölgesel rekabeti gösterilebilir. İki ülkenin hâkimiyet kurmak istediği alanların çakışması aralarında sürekli bir nüfuz mücadelesi yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

39 “IKBY Referandumuna İran’la Irak ve Türkiye’nin Tepkisi Ne Oldu?,” Amerikanın Sesi, 27 Eylül 2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ikby-referandumuna-iran-irak-ve-turkiye-nin-tepkisi-ne-oldu/4047012.html>.

40 Abdullah Sayın, “Türkiye-İran İlişkilerinde Yeni Dönem,” Yeni Şafak, 8 Kasım 2017.

41 Fahrettin Altun, “Türkiye ve İran Yakınlaşmasının Anlamı,” SETA, 2 Ekim 2017, <http://www.setav.org/turkiye-ve-iran-yakinlasmasin-in-anlami/>.

Türkiye ve İran arasında yaşanan nüfuz mücadelesine son zamanlarda en fazla sahne olan ülkeler Suriye ve Irak olmuştur. İki ülke ilişkilerinin 2010'dan 2017'ye kadar gerilimli bir seyir izlemesinde de Suriye iç savaşında karşıt taraflarda konumlanmaları ve Irak'ta birbirleriyle uyuşmayan çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri etkili olmuştur. 2017 yılında Türkiye ve İran ilişkilerinde yumuşamayı sağlayan ise yine kendilerine yönelik ortak tehditler doğrultusunda iş birliği sağlanabilmesidir.

Irak ve Suriye konusunda yaşanan tüm gerilimlere rağmen Türkiye ve İran son zamanlarda Kuzey Irak referandumu gibi konularda iş birliği yapabilmişlerdir. Bu iş birliğini sağlayan faktörlerin başında ise, referandum ile birlikte iki ülke açısından tehlike arz eden grupların yalnızca PKK ve türevleriyle sınırlı olmadığına görülmesi gelmiştir. Bunun dışında DEAŞ'ın bölgede etkisiz hale gelmesinin ardından devam eden güvensizlik ortamının kendileri için tehlike oluşturduğunu iki ülkenin politika yapımcıları da özümsemiştir.⁴²

Suriye özelinde ise Türkiye'nin değişen güvenlik öncelikleri Rusya önderliğinde İran'la masaya oturmayı mümkün kılmıştır. 2017 yılında yaşanan Astana ve Soçi süreçleri iki ülke arasındaki diyalog kanallarını açmış ve görüşmelerden “çatışmasızlık bölgelerinin” oluşturulması gibi önemli kararlar çıkmıştır.

Türkiye ve İran arasındaki iş birliği bölge istikrarı açısından önemli sonuçlar sağladığı gibi ekonomik ilişkilere de olumlu yansımaktadır. İki ülkenin siyasi konularda iş birliğine gitmeye başladıkları 2017 yılında ticaret hacmi, son beş yılda ilk kez artmış ve 10 milyar 752 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.⁴³ Bölgenin iki güçlü ekonomisi olmaya aday iki ülke olan Türkiye ve İran'ın, güçlü ekonomi hedeflerine ulaşmak için ekonomik ilişkilerini geliştirmeleri elzemdir. Bunun için de ideolojik, mezhepsel farklılıklar bir kenara bırakılmalıdır ve “ortak tehdit” çevresinde sağlanabilen iş birliği tüm alanlara yayılmalıdır.

Türkiye İran iş birliği, eğer gerçekleşirse yerel veya bölgesel eksenden çıkarak küresel bir etkiye de sahip olabilecektir. Böyle bir bölge-

42 Kemal İnat, “Türk-İran İlişkileri -I-: Güvenlik,” Türkiye Gazetesi, 4 Ekim 2017.

43 Mehmet Çetingüleç, “Türkiye-İran Ticaretinde Trend Değişimi,” Al Monitor, 2 Mart 2018, <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2018/03/turkey-iran-syria-trade-revived-amid-rapport.html>.

sel iş birliği hem Ortadoğu için imkânsızın başarılması hem de küresel anlamda tıpkı Avrupa Birliği projesi kadar önemli bir örneklik sergileyecektir. Bunun yanında Türkiye ve İran, iki ülkenin de etki havzaları düşünüldüğünde iş birliği sayesinde tüm Ortadoğu çapında büyük kırılmalara yol açabilir. Örneğin; Lübnan’da son 50 yıldır kilitlenen siyasi sistem Türkiye ve İran’ın inisiyatif alması ile çözüme kavuşturulabilir ve bir “başarısız devlet” formunu almış Lübnan’a siyasi istikrar sağlanabilir. Bir diğer nokta olarak bu iki ülkenin iş birliği, Suriye krizinin nihai çözümü açısından da büyük öneme haizdir ve Sünni-Nusayri gerginliğinin yok edilmesinde bu iki ülkenin arabuluculuğu etkili olabilir.

15 Temmuz darbe girişimi sonrası ABD ile gerilen ilişkiler ve Suriye krizi ekseninde NATO’dan beklediği yeterli desteği alamayan Türkiye, Batıyla ilişkilerinde büyük kırılmalar yaşamaktadır. Bu durum İran ile iş birliği konusunda Türkiye’nin önemli bir dönüşüm geçirdiğini ve iş birliği potansiyelinin Türkiye açısından arttığı yönünde okunabilir.

Ancak Türkiye tarafındaki bu olumlu gelişmelere rağmen İran, kısa ve orta vadede dış politikasında önemli bir değişim emaresi göstermemektedir. Tahran’ın bölgede uyguladığı yayılcı politikalar, Esed gibi otoriter rejimlere verdiği güçlü destek ve Hizbullah gibi Şii milis yapılanmalarıyla kurduğu ilişkiler Türkiye’nin İran dış politikasında rahatsız olduğu konulardır. Bu konularda İran’ın keskin olmasa da yapacağı ufak değişiklikler ve vereceği küçük tavizler bile Türkiye’nin İran’a yaklaşımında olumlu değişimlere neden olacağı söylenebilir.

Türkiye İran ilişkileri, iki ülke arasında olduğu kadar bölgesel ve küresel etkilere sahip olabilecek kadar önemli bir konudur. İki ülke arasında sağlanacak ortak çıkar üzerine kurulmuş bir iş birliği, hem bu ülkelerin siyasi ve ekonomik olarak faydalarına olacak hem de bölgesel olarak Ortadoğu’da “barış” olacaksa bunun ilk adımını oluşturacaktır. Tüm engeller ve sorunlu noktalara rağmen bu iki ülke için de rasyonel olan, sadece tehdit odaklı kısa süreli iş birlikleri değil, uzun vadeli ve ortak çıkar odaklı iş birliğini kurmanın yollarını aramaktır.

Kaynakça

Acun, Can. “Türkiye’nin Suriye Politikası 2015.” İçinde Türk Dış Politikası Yıllığı 2016, editör Kemal İnat, Burhanettin Duran, ve Mustafa Caner. SETA, 2017.

İnat, Kemal. “Türkiye’nin İran Politikası 2010.” İçinde Ortadoğu Yıllığı 2010. Açılım Kitap, 2011.

İnat, Kemal. “Türkiye’nin İran Politikası 2011.” İçinde Ortadoğu Yıllığı 2011. Açılım Kitap, 2012.

İnat, Kemal. “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları.” İçinde Ortadoğu’da Siyaset, 1. baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.

İnat, Kemal. “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası 2016.” İçinde Ortadoğu Yıllığı 2016. Kadim Yayınları, 2017.

İnat, Kemal ve Muhittin Ataman. Ortadoğu Yıllığı 2012. Açılım Kitap, 2014.

İnat, Kemal ve Muhittin Ataman. Ortadoğu Yıllığı 2014. Açılım Kitap, 2015.

İnat, Kemal ve Muhittin Ataman. Ortadoğu Yıllığı 2015. Açılım Kitap, 2016.

İnat, Kemal ve Muhittin Ataman. Ortadoğu Yıllığı 2016. Kadim Yayınları, 2017.

İnat, Kemal, Muhittin Ataman ve İsmail Numan Telci. Ortadoğu Yıllığı 2010. Açılım Kitap, 2011.

İnat, Kemal ve Burhanettin Duran. Türk Dış Politikası Yıllığı 2015. SETA, 2016.

İnat, Kemal, Burhanettin Duran ve Ali Balcı, ed., Türk Dış Politikası Yıllığı 2013. SETA, 2015.

İnat, Kemal, İsmail Numan Telci ve Muhittin Ataman. Ortadoğu Yıllığı 2013. Açılım Kitap, 2015.

İnat, Kemal ve Abdullah Yeğin. “Türkiye’nin İran Politikası 2014.” Türk Dış Politikası Yıllığı 2014. SETA, 2015.

İnat, Kemal, Bilal Yıldırım, Fuat Aydın ve Muhittin Ataman. Ortadoğu Yıllığı 2011. Açılım Kitap, 2012.

Kollektif. Türk Dış Politikası Yıllığı 2016. Editör Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Mustafa Caner. SETA, 2017.

Miş, Nebi. “Suriye 2011.” Ortadoğu Yıllığı 2011. Açılım Kitap, 2012.

Sinkaya, Bayram. “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı.” *Ortadoğu Analiz* 2, sayı 18 (y.y.): 66–78.

Sinkaya, Bayram. “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı.” *Ortadoğu Analiz* 3, sayı 33 (y.y.): 38–48.

Tamer, Cenk. “Türkiye ve İran’ın Irak’ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği.” *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sayı 6 (08 Mayıs 2016): 103-18.

İnternet Kaynakları

“İKBY Referandumuna İran’la Irak ve Türkiye’nin Tepkisi Ne Oldu?” *Amerika’nın Sesi | Voice of America - Turkish*. Erişim 02 Haziran 2018. <https://www.amerikaninsesi.com/a/ikby-referandumuna-iran-irak-ve-turkiye-nin-tepkisi-ne-oldu/4047012.html>.

“İran Genel Kurmay Başkanı Yardımcısı: Amerika, Suriye’yi ve Direniş Ekseni’ni yıkmaya çalışıyor!” *İslami Analiz*. Erişim 02 Haziran 2018. <http://www.islamianaliz.com/haber/iran-genel-kurmay-baskani-yardimcisi-amerika-suriyeyi-ve-direnis-eksenini-yikmaya-calisiyor-10127#sthash.Hxxdoq6P.dpbs>.

“İran, Kerkük’te Kürt Bayrağı Asılmasına Tepki: Kaygı Verici.” *Haberler.com*, 03 Nisan 2017. https://www.haberler.com/iran-dan-kerkuk-te-ikybbayragi-asilmasina-tepki-9454405-haberi/?utm_source=facebook&utm_campaign=tavsiye_et&utm_medium=detay.

“İran, Türkiye’yi IŞİD’i Desteklemekle Suçladı.” *Haberler.com*, 08 Ekim 2014. https://www.haberler.com/iran-turkiye-yi-isis-i-desteklemekle-sucladi-6566749-haberi/?utm_source=facebook&utm_campaign=tavsiye_et&utm_medium=detay.

“Portre: Tarık El Haşimi.” *Al Jazeera Turk*. Erişim 02 Haziran 2018. <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-tarik-el-hasimi>.

Altun, Fahrettin. “Türkiye ve İran yakınlaşmasının anlamı.” *Sabah*, 02 Ekim 2017. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/fahrettinaltun/2017/10/02/turkiye-ve-iran-yakinlasmasinin-anlami>.

Altundeğer, Nurettin ve M. Ertuğrul Yılmaz. “İç Savaşın Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye’ye Faturası.” *Süleyman Demirel*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21, sayı 1 (2016), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/view/5000182880>.

Çetingüleç, Mehmet. “Türkiye-İran ticaretinde trend değişimi.” Al Monitor. Erişim 02 Haziran 2018. <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2018/03/turkey-iran-syria-trade-revived-amid-rapport.html>.

Çubukçu, Mete ve Taha Özhan. “İşgal Altında İstikrar Arayışları: Irak Seçimleri.” İstanbul: SETA, 12 Nisan 2010, <https://www.setav.org/ısgal-altında-istikrar-arayışları-irak-seçimleri/>.

DHA, “İran’dan Ankara’ya Suriye suçlaması.” Hürriyet. Erişim 02 Haziran 2018. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iran-dan-ankara-ya-suriye-suçlaması-18019724>.

Doğan, Ertuğrul. “Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi.” TESEV, 2012, <http://tesev.org.tr/tr/yayın/türkiye-dis-politikası-icin-bir-test-suriye-krizi/>.

Doğan, Soner. “Türkiye-İran İlişkilerinde Suriye Faktörü: Risk Üçgeninde İstikrar Arayışı.” İNSAMER, 2016, http://insamer.com/tr/türkiye-iran-iliskilerinde-suriye-faktörü-risk-ucgeninde-istikrar-arayışı_315.html.

Dursunoğlu, Alptekin. “İrak ve 15 Aralık Seçimleri.” YDH - Yakın Doğu Haber. Erişim 02 Haziran 2018. http://www.ydh.com.tr/YD17_ırak-ve-15-aralık-seçimleri.html.

Gökhan Çetinsaya. “30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak.” SETA, 30 Ocak 2005. <https://www.setav.org/30-ocak-2005-ırak-seçimleri-sonrası-ırak/>.

Gündede, Süleyman. “İran Medyasında Zeytin Dalı Harekâtı İran Araştırmaları Merkezi.” İran Araştırmaları Merkezi. Erişim 02 Haziran 2018. <https://iramcenter.org/iran-medyasında-zeytin-dalı-harekâtı/>.

İnat, Kemal. “Türk-İran İlişkileri -I-: Güvenlik.” Türkiye Gazetesi. Erişim 02 Haziran 2018. <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-kemal-inat/598713.aspx>.

Kilislioğlu, Deniz. “Kerkük’teki ‘bayrak’ ve ‘referandum’ krizinin perde arkasında neler yaşanıyor?” NTV. Erişim 02 Haziran 2018. https://www.ntv.com.tr/dunya/kerkükteki-bayrak-ve-referandum-krizinin-perde-arkasında-neler-yasaniyor,U0cBbOJ7jUuJxfgD8HjE_A.

Sayın, Abdullah. “Türkiye-İran ilişkilerinde yeni dönem.” Yeni Şafak, 08 Kasım 2017. <https://www.yenisafak.com/hayat/turkiye-iran-iliskilerinde-yeni-donem-2808461>.

Uygur, Hakkı. “İran’daki Protesto Gösterileri ve Sloganlar Ne Anlama Geliyor? İran Araştırmaları Merkezi.” İRAM Center, 30 Aralık 2017. <https://iramcenter.org/irandaki-protesto-gosterileri-ve-sloganlar-ne-anlama-geliyor/>.

Uygur, Hakkı. “Yeni dönemde Türkiye-İran ilişkileri.” Anadolu Ajansı. Erişim 02 Haziran 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/yeni-donemde-turkiye-iran-iliskileri/930892>.